REFLEXIONS AL VOLTANT DE LA CAMPANA MAJOR DE SANT JOAN DEL MERCAT DE VALÈNCIA, EL BORREGO.

Francesc Xavier Martín i Noguera (Pasqua de 2020)

Moltes coses s'han parlat respecte a aquesta gran i històrica campana de València i després de transcriure recentment una carta de reconeixement del pagament del campaner que la va fondre, m'agradaria que reflexionàrem un poc al voltant de la seua història.

En primer lloc, l'epigrafia que presenta la campana és un document obert, encara que complicat, però amb molts detalls. M'agradaria ara que ens paràrem en les 4 dades que especifica el text epigràfic. Extret de la fitxa present a la pàgina web dels campaners de la catedral de València, llegim:

"…Segueix, en el peu, amb la indicació de les diverses refoses de la campana, també de manera altisonant: " + GASPAR MIRALLES MIRVM NOMEN QVANDO ANNO J647; FABRICAE ME DONAVIT ADEPTVS EST ANNO TAMEN J68J VOCI ROBVR ADDIDIT MEA CLARA PAROECIA; J736 AVGMENTVM ET J738 PRAESTANTIOREM VOCEM". No sabem si es refereix a un Gaspar Miralles, també fabriquer o a un possible fonedor de campanes. En 1647 es parla d'un ferrer homònim que fa claus per a la Cueva Santa de Altura; no sabem si eren claus de bronze i per tant podria ser un fonedor. En qualsevol cas, una traducció molt lliure podria ser GASPAR MIRALLES EM VA DONAR NOM L'ANY 1647; LA FÀBRICA DE LA PARRÒQUIA EM VA REFER TAMBÉ L'ANY 1681, AFEGINT MÉS VEU (MÉS VOLUM); EN 1736 ES VA AUGMENTAR I EN 1738 ENCARA VA CRÉIXER LA MEUA VEU."

Per tant, la primera volta que es va fondre aquesta campana fon en 1647, possiblement després de la finalització del campanar. Ens diu que un tal Gaspar Miralles li va donar el nom. Es comenta a la fitxa que si era el fabriquer o era el fonedor, però no, era un mercader de València, possiblement fill de la parròquia, que la va pagar, és a dir, li dona nom. He intentat trobar els documents que he estudiat on diu que Gaspar Miralles era mercader de València, però no els he trobat al meu caòtic arxiu que ara estic ordenant un poc, igualmente per al document d'on vaig traure que la va fondre, els germans Arnau i Josep Armanyà en l'any de 1647.

Aquesta campana es va trencar en 1681 i la van tornar a refondre a càrrec de la fàbrica, com de nou ens conta l'epigrafia. També en la fitxa s'arreplega aquest fet*: "En la Guia Urbana de Valencia (Tomo I) del Marqués de Cruïlles a la pàgina 120 diu: "En las noticias de Gazull se lee que en 1 de mayo de 1681 se bendijó la campana grande de esta iglesia, poniéndola por nombre Juan Bautista Antonio, y se estrenó el día siguiente día 19 de junio víspera del Corpus, en otra parte varia algo el día de la fecha, pero expresa que al subirla, estando para entrar en su lugar, faltó el torno y vino al suelo sin romperse, por lo que volvieron a subirla incontinenti. Pesa 38 quintales. las otras cuatro campanas se habían hecho en 1680."* I aquesta campana, i segons ens diu de nou l'epigrafia es va fer més gran, pesant 38 quintals, uns 1750 quilos, fet que

sabem pel text que també passà en la següent refosa. I ja en la quarta refosa, ens conta el document transcrit del pagament de Joan la Viña, que el present Borrego de 1738 pesa uns 47 quintals, es a dir, uns 2200 quilos, encara que segons el diàmetre que té, el pes que ens donà la fórmula és de 1800 quilos. Bó, ja la pessarem quan es restaure i es baixè del campanar i atinarem el seu pes exacte!

En quan a la tercera fosa, és en 1736, com de nou es contà la seua epigrafia, i altra volta afegint-li més pes. D'aquesta fosa sabem el que ens conta un artícle de Carles Pitarch, les noves campanes majors a la València del segle XVIII: el Borrego i la Maria Salvadora, també publicat a la pàgina web esmentada. Diu: *"Abans la gent coneixia de sobra el Borrego, aquella campana grossa de Sant Joan anomenada oficialment Maria, i coneixia molt bé el seu i inconfundible so. Però ¿a què es deu, justament, que tinga eixa tan característica veu que a ningú podia passar desapercebuda?*

Fra Tomàs Güell, pare dominic i bibliotecari del Real Convent de Predicadors de València pel temps en qué feien tan notable campana, ens ha deixat puntual constàcia de la seua refosa al tom I de Varia que, escrit de la seua mà, quedà per a futura memòria de diversos aconteiximents i festes vàries:

[§] 526. Domingo a 12 de Agosto de 1736. El Reverendo Vice-rector de la Parroquia de San Juan bendixo en su iglesia parroquial la campana nueva que han hecho, y es la mayor.

El Doctor Juan Bautista Hebre[r]a, Vice-rector de la Parroquia de San Juan del Mercado, bendixo por la tarde la campana mayor que han hecho nueva, y la bendixo en su misma iglesia, por especial licencia que le dio el Señor Arçobispo, sin la qual, (como el mismo me dixo) no podía bendicirla [sic], ni aún en su propia iglesia. Y en la misma tarde la subieron al campanario, concluida la función. Pesa 49 quintales y 17 libras, que son 196 y 17 libras. Es muy grande; solamente le exceden la María de la Cathedral y la de su relox; las demás de Valencia son menores, contando entre estas la mayor de la Parroquia de Santa Catharina Mártyr. Tocará el día de la Assumpción de Nuestra Señora, que es el miércoles siguiente.

No ha salido tan buena y sonora como esperavan por ser el artífice de los mejores de Valencia; y fue la causa que se desgració en la fundición primera, porque en aquel mismo lugar y sitio avian hecho otras fundiciones no muchos días antes, especialmente de cañones, y la tierra estava movediza y no tan firme como era menester para conservar tan cerrados los moldes que por alguna parte no respirassen, dando lugar a que el metal se saliesse. Sueltan la fragua y, como el peso del bronze era tan excessivo, rompió los moldes y se entró por la tierra. El artifice quiso desesperarse y echarse en un poço; consoláro[n]le algunos religiosos de casa que se hallaron presentes y otras personas. Conocíamos todos al maestro por las tres campanas que hizo para casa, las dos del relox y la más sonora del campanario, la que cae a la parte de la portería; y quisieron ver como se desempeñava en una fundición de tanta conseqüencia, y también por ver cómo la executava.

Bolvió ha [sic] fundirla y por la merma añadió 25 arrobas de cobre, y no advirtió o le pareció que no era menester añadir 4 o 5 arrobas de estaño y no las aña-

dió; y ha salido poco sonora y el sonido no es apacible. Compensaron en alguna manera el gasto que por la desgracia avía tenido, dánd[ol]e una ayuda de costa. Dicen que han de fundir una o dos campanas de dicha parroquia para que concuerden todas las del juego.

He conocido tres campanas solas en el campanario de San Juan (como hasta el día presente vemos en la Parroquia de San Andrés) y después hizieron un juego de seis campanas a imitación de la Parroquia de San Martín. Y por estar rompida la grande de San Jua[n], han hecho la referida fundición.

Ja sabem, per tant, que eixa veu «no apacible» de la campana major de Sant Joan del Mercat que li valgué l'apel·latiu popular de el Borrego es deu a la defectuosa lliga de metalls, no ben calculada per aquell, si se'm permet l'anacronisme, stressat mestre campaner, el nom del qual lamentablement no va consignar el molt diligent fra Tomàs Güell."

Per tant, aquesta fosa del Borrego de 1736 va eixir defectuosa i s'hagué de fer dues voltes. No sabem si perquè no agradà del tot la veu de la nova campana com diu l'esmentat article, però el cas és que dos anys després, en 1738 es va refondre de nou, i aquesta és la campana que encara hui penja al seu campanar.

Llavors el que es diu al final de l'article respecte a la veu del Borrego, no és cert en eixe moment, ja que está parlant de la fosa de 1736, encara que possiblement pel que ens conta aquesta notícia va eixir poc sonora…, i la campana, el Borrego és de 1738!

També ens conta l'article que no sap el nom del mestre campaner de la campana fosa en 1736. Doncs ara, sí que el sabem, el Borrego de 1736, la van fondre els mestres campaners Joan la Viña, major i menor, és a dir, pare i fill. A l'Arxiu de Protocols del Patriarca es guarda en un protocol notarial encara per estudiar un document on se certifica que aquests campaners en 20 d'abril de 1736 cobraren una part de les despeses per la fosa d'aquesta campana.

Amb tot això, també s'entén que la fosa del Borrego de 1738 la fera el mateix mestre campaner, com hem provat al document transcrit, "*Carta de reconocimiento de pago del campanero Juan la Viña por la fundición de dos campanas para la parroquia de los Santos Juanes de València, la Evangelista y el Pedro (1738)".* Possiblement, la parròquia els obligà a fondre-la de nou pel seu mal so. En aquest document sols certifica el cobrament el campaner Joan la Viña, però també sabem que hi ha un altre document, de nou a l'Arxiu de Protocols del Patriarca, de cobrament uns 3 mesos abans, cobrat per la Viña i per altre campaner, Francesc Castany.

També és interessant provar amb l'esmentat document al paràgraf anterior, que es va fondre també la campana anomenada Pedro o el Pere, i recordem que a l'article de Carles Pitarch, es deia, "…d*icen que han de fundir una o dos campanas de dicha parroquia para que concuerden todas las del juego…",* com ara certifiquem que ho van fer, almenys fonent una campana més.

Igualment en la complicada epigrafia de la campana, també llegim a la fitxa de la pàgina web: "*En el mig peu una inscripció també llatina, com la resta, parla*

de la importància de la campana: "NIMIS TANTVM, QVD NON SIT IN VRBE METROPOLI DEMPTA, MAIVS, NEC PONDERIS AEQVI PETR. IOAN. DERIS FABRIQ· ANNO J 7 3 8 ✱ ✱ ✱ " que podem traduir com NO HI HA ALTRA EN LA CIUTAT MAJOR NI MÉS PESADA QUE AQUESTA. Continua indicant que fou el responsable de la fabricació: (SENT) FABRIQUER PERE JOAN DERIS L'ANY 1738. El fabriquer era un càrrec, entre els beneficiats de la parròquia, encarregat de "la fàbrica", és a dir del manteniment de l'edifici.". En aquest punt és molt interessant comprovar com l'epigrafia i el document del pagament de la campana a Joan la Viña s'apropen, ja que al dos llocs, ix el nom del fabriquer, un tal, Pere Joan Ceris (al document) o Pere Joan Deris (a l'epigrafia). En l'esmentat document ens conta que aquest personatge, era ciutadà de València, jo en aquest punt discrepe un poc del dit a la fitxa on es diu que el fabriquer formava part del clergat de *la Ilustre Parroquia de los Señores Santos Juanes Bautista y Evangelista.* Jo crec més bé, que encara a la primera meitat del segle XVIII les juntes de fàbrica a les parròquies valencianes funcionaven com cal, i que era presidida, és a dir, que el seu fabriquer era un laic, en aquest cas, molt possiblement un mercader, Pere Joan Ceris. Aquest fet, per exemple el tenim documentat al *"Proceso sobre el nombramiento de la Parroquia de San Esteban de Valencia (1781)",* també a la pàgina web de campaners, on amb claredat, la parroquia no vol dir, el clergat, i el fabriquer, és un laic totalmente separat dels retors de l'església.

I no vull deixar passar aquesta reflexió sobre el Borrego, sense parlar del seu nom. Possiblement el millor siga conèixer-la pel seu malnom, el Borrego, nom per la que tota València la coneixia i encara alguns la coneixem. Encara recorde com una de les meues professores del col·legi Cervantes on vaig estudiar, *doña Conchita Penedes,* ens parlava del so del Borrego i com tot el barri la coneixia quan ella sonava (sa casa la tenia al carrer En Sanz en un encreuament al carrer de Gràcia), i com en només 8 anys aquella afirmació em va marcar per sempre.

Però és molt curiós com d'ella, se li donen nombrosos noms, sembla que en el XVII i molts dels campaners vells ho han referit, la coneixien com lo Antoni, cal recordar que la primera capella del costat de l'evangeli està dedicada a Sant Antoni Abat i sembla que d'antic aquesta parròquia feia festa grossa, per tant, podria ser. Després en la seua epigrafia i segons la fitxa de la página web*, la campana duu varies complexes inscripcions, en llatí, amb abreviatures i talls, no sempre fàcils d'interpretar. En la part superior, en tres línies, diu "ARDVA, QVI VIDIT PATHMOS ARCANA IOANNES; ANTONIVSQ, FABERQ ✱ " / "IOSEPH SVA NOMINA PRAESTANT, TARTARA PERTIMEANT ILLIS ROBO ✱ " / "R ANTE METALLO : MEQ SONANTE CITO PELLANTVR ✱ ✱ ✱ ✱ ✱ ✱ " que segurament caldria escriure "ARDUA, QUI VIDIT PATHMOS ARCANA JOANNES, ANTONIUSQUE, FABERQUE, JOSEPH SUA NOMINA PRAESTANT. TARTARA PERTIMEANT ILLIS ROBOR ANTE METALLO MEQUE SONANTE SITO PELLANTUR." El major dubte que presenta el text és la paraula FABERQUE, és a dir I FABER. Faber en llatí significa constructor, ferrer, però ací sembla un nom, que no és en tot cas Fàbius, per exemple. Amb eixe dubte, la primera part de la frase es podria traduir com JOAN, QUI VA VORE AMB GRAN DIFICULTAT ELS MISTERIS DE PATHMOS, I ANTONI, I FABER, I JOSEP, LI DONEN NOM (A QUESTA CAMPANA). És a dir, a banda*

del misteriós FABER, els noms de la campana són JOAN, ANTONI I JOSEP. La segona part, tot i que rebuscada, completa aquest significat, que es podria traduir, simplificant: ELS INFERNS FUGEN RÀPIDAMENT, S'ALLUNYEN QUAN SONA AQUEST METALL." Es a dir, el seu nom és Joan, Antoni i Josep.

De nou, com a tercera possibilitat està la que ens narra l'article ja esmentat de Carles Pitarch, on diu, "… *Abans la gent coneixia de sobra el Borrego, aquella campana grossa de Sant Joan anomenada oficialment Maria, i coneixia molt bé el seu i inconfundible so…",* es a dir, de nom Maria.

En la relació de les campanes abans de 1936 d'Enric Pla Soler, també de nou publicat a la pàgina web de campaners, ens diu respecte dels noms de les campanes dels Sants Joans:

1. *Antonio Abad llamado y conosido por el famos Borrego de San Chuant*
2. *Juan Bautista*
3. *Pedro*
4. *María*
5. *Roque*
6. *Juan Evangelista*
7. *Rafelet*

I per últim, afirme jo, com també afirma el mateix campaner que la va fondre, Joan la Viña en 1738, que aquesta campana, el Borrego, va ser beneïda amb el nom de Joan Evangelista, com ens conta el mateix fonedor, "…*haver de hacer y fabricar dos campanas, la una con el nombre de Evangelista y la otra con el de Pedro…"*. Afirmació que també va unida a la tradició de què normalment les campanes majors porten el nom del titular de la parròquia, en aquest cas titulars, la mitjana, sant Joan Baptista (coneguda tradicionalment com el Batiste) i la gran, sant Joan Evangelista. Així i tot, sembla que d'antic hi ha hagut confusió en el nom de la campana, començant pel fet que un dels tiples de techo, abans de la guerra i actualment, portava el nom de Joan Evangelista, el Joanet.

Espere que aquestes notes redactades, gràcies als documents històrics que guarden els nostres arxius, siguen una aportació més a la història d'aquesta benvolguda campana que estime des de sempre, quan ja de menudet m'escapava de la parada dels meus iaios al Mercat Central per vore rodar i escoltar la característica veu d'aquesta campana grossa, el Borrego!

pagassen las dhas Ducient
quatro dineros, que corresp
de ambas Campanas q
Evangelista Ruiziament
quintales una Arroba q
renuncio la excepcion